

פרק יח

שוני שאינו מהותי באיכות

חלק א: כללי

ישנם מקרים בהם הקונה הגדיר באופן כללי את האיכות הרצויה לו, כגון "מכשיר מעולה", וקיבל מוצר שלדעתו אינו עונה על ההזמנה, כגון שטוען שאמנם מדובר במכשיר "טוב" אבל איננו מעולה, ועל כן רוצה לבטל את המקח. כמו כן יתכן מצב הפוך, דהיינו, המוכר הציע מוצר באיכות מסויימת ואח"כ התברר שהמוצר הוא באיכות גבוהה יותר, והמוכר מעוניין בביטול המקח, כיון שלדעתו התשלום שקיבל עבור המוצר נמוך משוויו האמיתי. נשאלת השאלה. האם במקרים אלו רשאים לבטל את המקח.

לצורך הבירור יש לעיין בדברי המשנה שהובאה לעיל.

במשנה נאמר:

"רעות ונמצאו רעות, יפות ונמצאו יפות - אין אחד מהם יכול לחזור בו".

פיסקה זו טעונה באור, מה התחדש בה, הרי דבר פשוט הוא שכאשר הקונה קיבל את מבוקשו המקח קיים.

התשובה לשאלה זו נמצאת בדברי המפרשים, מהם נראה שניתן למצא מענה לנידוננו.

א. רשב"ם - התייקרות או הוזלה

הרשב"ם פירש (ב"ב שם, ד"ה אין אחד מהם יכול לחזור בו):

"...ואפילו אם הוקר השער ונתאנה מוכר, או הוזל השער ונתאנה לוקח, דסלקא דעתך אמינא דהיכא דהוזל השער ורוצה הלוקח לחזור, מצי טען גבי רעות ונמצאו רעות - 'אני ליפות נתכוונתי, והאי דאמרי לך רעות, לאו משום דנתרצתי, אלא משום רע רע יאמר הקונה'. וכן היכא דהוקר השער ורוצה מוכר לחזור, מצי טעין גבי יפות ונמצאו יפות - 'רעות הייתי סבור למכור, והאי דאמרי יפות משום ד'טוב טוב יאמר המוכר'. ..קמ"ל דתרווייהו לא מצי הדרי, הואיל ונמצא כמו שאמרו שניהן, והוא הדין במוכר סתם שלא פרשו לא רעות ולא יפות, דאין אחד מהם יכול לחזור".

מבואר בדבריו שהמשנה עוסקת במקרה בו המוצר שהוזמן הוא זה שהתקבל. החידוש במשנה הוא, שאפילו אם חלה אח"כ התייקרות, והתברר שנתאנה מוכר, או חלה הוזלה ונתאנה הלוקח, המקח קיים, ואין אחד מהצדדים רשאי לחזור בו ע"י מתן פרשנות להזמנה, שלפיה לא התקיים המקח. מפירושו משמע שבכל מקרה בו ארע שינוי מועט - המקח בטל.

ב. ר"ן ונימוקי יוסף - איכות שונה במעט

בחיזושי הר"ן (ב"ב שם) הביא את השאלה דלעיל, וכתב:

"פירושו בשם רב האי גאון ז"ל (בספר מקח וממכר שער כ"ג) שנמצאו יפות שביפות, ואפילו הכי לאו כל כמיניה דמוכר לומר שנתאנה כיון דיפות מוכר, וכן רעות ונמצאו רעות, כגון שנמצאו רעות שברעות, ואפילו הכי אין לוקח יכול לחזור בו".

ובדומה לזה כתב הנימוקי יוסף (ב"ב דף מא ע"ב בדפי הרי"ף), והוסיף:

"...לא מצי אמר מוכר לא מכרתים אדעתא דהכי שיהיו יפות שביפות, דהא יפות ורעות קאמר ליה והכל בכלל".

מבואר בדבריהם שהמשנה עוסקת במקרה בו המוצר שהתקבל אינו תואם לגמרי את המוצר המוזמן, אבל למרות זאת אין הקונה רשאי לבטל את המקח. הסיבה לכך היא מכיון שהמושגים "יפות" ו-"רעות" אינם מצטמצמים רק להגדרה המדוייקת שלהם, לא פחות ולא יותר, אלא ניתן להרחיבם כל עוד עונים להגדרה המקורית. לכן, גם "יפות שביפות" כלול בהגדרת "יפות", וכיוצא בזה "רעות שברעות" כלול בהגדרת "רעות".²⁶¹

---

261. לעיל גבי יפות ונמצאו רעות, הובאה מחלוקת המפרשים, בטעם הדבר שהלוקח יכול לחזור בו. לדעת הרשב"ם הסיבה היא מכיון שהקונה הפסיד ולא קיבל את המוצר באיכות שחפץ, ואילו לדעת הרשב"א והראב"ד מחמת שינוי השם. (לר"ת ולמאירי, שיטות אחרות כדלעיל).

נראה לומר, שיסוד מחלוקתם נעוץ במחלוקת זו שנחלקו בבאור יפות ונמצאו יפות: לדעת הרשב"ם, כל שינוי באיכות יוצר הבחנה של "יפות" ו-"רעות". אם הקונה קיבל איכות פחותה מהמוזמן הרי זה "רעות", ואם קיבל איכות מעולה יותר מהנדרש הרי זה "יפות". לא קיימים מושגים נוספים כגון "יפות שביפות" או "רעות שברעות". וכבר התבאר לעיל שסיבת חזרת הקונה מהמקח אליבא דהרשב"ם אינה מחמת שינוי השם (שהרי לדעתו בין חטים יפות לרעות אין שינוי השם, כפי שהוכח לעיל ממש"כ (ב"ב פד ע"ב ד"ה אבל) "...ולא דמי לחטים יפות ורעות, דהתם חד טעמא אית להו **וחד שמא אית להו**, ומה ששאל מוכר לו אלא שאינהו קצת"), אלא כיון שנתאנה קצת. אבל הרשב"א והראב"ד ומפרשים נוספים שהוזכרו לעיל למדו, שהמשנה עוסקת גם ברעות

כך נראת גם שיטת הרמב"ם דלקמן.

הרמב"ם פסק (פ"ז הל' מכירה ה"א):

"מכר לו ... רעות ונמצאו רעות, יפות ונמצאו יפות, אע"פ שאינם יפות שאין למעלה מהן ולא רעות שאין למטה מהן והרי יש שם הונייה (אונאה) שתות, אין אחד מהם יכול לחזור בו, אלא קנה ומחזיר הונייה".

מבואר בדבריו שבנידון "יפות ונמצאו יפות", הטענה באה מצד הקונה שסבור היה לקבל את היפות ביותר ("יפות שאין למעלה מהן") והתברר לו שלא כך הוא. וכן לגבי "רעות ונמצאו רעות", המוכר היה סבור שמוכר את הסחורה הגרועה ביותר והתברר לו שטעה. הוסיף הרמב"ם, למרות שקיים הפרש מחיר בין המוצרים בשיעור ששית (שתות), אעפ"כ המקח קיים.

שיטת הרמב"ם הובאה בר"ן לאחר שהביא את שיטת רב האי גאון, וכתב: "וכולהו איתנהו", דהיינו, שני הפירושים מקובלים להלכה. נראה שמילתא דפשיטא היא שאם כאשר יש שינוי שאינו מהותי, אין אחד מהצדדים רשאי לבטל את המקח, הרי קל וחומר כאשר אין כל שינוי, אלא רק חלה הוזלה או התייקרות, וזו היא סיבת אחד הצדדים לבטל את המקח, שאינו רשאי לכך.

כמובן שנידון זה הוא רק באופן בו לא קיים שיעור אונאה בין המוצרים. אולם כאשר ההפרש הוא שתות, המקח קיים ויחזיר את האונאה, ואילו אם ההפרש הוא יותר משתות, שני הצדדים רשאים לבטל את המקח, כמבואר בשו"ע חו"מ סי' רכ"ז.

להלכה

פסק השו"ע (חו"מ סי' רל"ג ס"א) כשיטת הרמב"ם דלעיל.

מסקנה

סכמו שני הצדדים על איכות מסויימת של המוצר, ולבסוף קיבל הקונה מוצר באיכות פחותה במקצת, ורוצה לחזור בו, או שקיבל מוצר באיכות גבוהה, והמוכר

שברעות וכן ביפות שביפות. לפי זה לא ניתן לבאר שסיבת ביטול המקח היא מחמת הפסד הקונה, כיון שכאשר סוכם בין שני צדדים שהקונה יקבל חטים רעות ולבסוף קיבל רעות שברעות, גם כן אינו יכול לחזור בו, למרות שגם במקרה זה נתאנה קצת. מכאן, שאין טעם המשנה מחמת ההפסד שנגרם לקונה, אלא מכיון שיש שינוי שם שהוא כשינוי חפץ, כמבואר לעיל. אבל הפסד מועט באיכות, אינו מאפשר לקונה לבטל את המקח, כל עוד אין שינוי שם כתוצאה מכך.

רוצה לחזור בו, אם ניתן להחשיב את האיכות שהתקבלה כפי האיכות שהוגדרה בתחילה, אפילו באופן כוללני, המקח קיים.

חלק ב: איכות פחותה במעט

נידונינו עוסק במקרה בו הקונה קיבל מוצר שאיכותו פחותה במעט מהמוצר המוזמן, ואין מקובל בדרך כלל להקפיד על השוני הפעוט שקיים בין איכות המוצרים, אולם קונה זה מקפיד ומעוניין לבטל את המקח מחמת השוני. בנידון זה יש להסתפק האם גם מצב זה כלול בהגדרת "יפות ונמצאו יפות", וכפי שיתבאר, או שמא רשאי הקונה לבטל את המקח.

נחלקו הראשונים והפוסקים בנידון בו קיבל הקונה מוצר מזון הנופל במעט באיכותו מהמוצר המוזמן, על פי סוגיית ביעי דפחיא, כדלקמן.

א. סוגיית ביעי דפחיא

במסכת ביצה (דף ו ע"ב, ז ע"א) מובא מעשה:

"ההוא דאמר להו, ביעי דפחיא למאן (אדם שאל, מי מוכר ביצי תרנגולת חיה, שפועה בלידתה, וביצים אלו עשויים לגדל אפרוחים). יהבו ליה ביעי דשחוטה (מכרו לו ביצים שנמצאו במעי התרנגולת לאחר שנשחטה, וביצים אלו אינם עשויים לגדל אפרוחים).

אתו לקמיה דר' אמר להו, מקח טעות הוא והדר" (יחזיר הקונה את הביצים ויקבל מהמוכר את כספו).

(שאלה): "פשיטא" (שמקח טעות הוא, כיון שאמר במפורש למוכר שמעוניין דווקא בביצי תרנגולת חיה - ע"פ רש"י)

(תשובה): "מהו דתימא, האי לאכילה קא בעי להו, והאי דקאמר דפחיא משום דצריבין" (היתה סברא לומר, שהאדם בעצם רצה לקנות ביצים לאכילה, ולא כדי לגדל אפרוחים, והסיבה שהדגיש בדבריו שרוצה ביצי תרנגולת חיה, מכיון שהם מבושלות כל צרכן).

(שאלה): "למאי נפקא מינה" (מה ההבדל בין מי שמעוניין בביצים לאכילה ואומר "ביעי דפחיא", כיון שטעימות יותר, לבין מי שרוצה ביצי חיה כדי לגדל אפרוחים, הרי בין בזה ובין בזה אינו מעוניין בביצי שחוטה, וא"כ ודאי יש כאן מקח טעות, ומה תירצה הגמ' בזה שאולי הוא מעוניין בביצים לאכילה הטעימות יותר - ע"פ מהר"ם שיף).

(תשובה): "למיתב ליה ביני ביני, קא משמע לך".

פירש רש"י:

"להחזיר לו דמי מעלה שבין ביעי דפחיא לביעי דשחוטה, דאי בעי להו לאכילה, אין המקח בטל דהא בני אכילה נינהו, אלא שאלו יפים מהם, ויחזיר לו דמי מעליותן. (קא משמע לך) רבי אמי, דסתם מאן דבעי ביעי דפחיא, לאפרוחים בעי להו, ואין אלו שווין אצלו כלום".

מבואר בדבריו שכאשר ביקש ביצי חיה לצורך אכילה וקיבל ביצי שחוטה, המקח קיים ויקבל החזר של ההפרש הכספי שבין שווי הביצים. אולם אם בקשתו היתה לצורך גידול אפרוחים - רשאי לבטל את המקח.

מחלוקת ראשונים

נחלקו הראשונים ביחס לקיום המקח כאשר הקונה קיבל את המוצר באיכות פחותה מהמבוקש.

רש"י ורמב"ן - המקח קיים

מפירושו של רש"י דלעיל עולה שהמקח קיים על אף השינוי באיכות. סיבת קיום המקח היא, "דהא בני אכילה נינהו, אלא שאלו יפים מהם", דהיינו, אם הקונה מעוניין בביצים לצורך אכילה, שינוי זה מוגדר כ"יפות ונמצאו יפות", המבואר במשנה (שהובאה לעיל בתחילת הפרק) שהמקח קיים, והמוכר צריך להחזיר לקונה את ההפרש הכספי שבין מחיר ביצי חיה לבין מחיר ביצי שחוטה.

הרמב"ן סובר ג"כ כשיטת רש"י, שאיכות הפחותה במעט אינה מבטלת את המקח. דברי הרמב"ן מתייחסים לסוגיית 'דבר שבמשקל' (ב"ב דף קג ע"ב) שהובאה לעיל (פרק יד), זה לשונו:

"ואחרים הכריעו כן (שכאשר הקונה קיבל את המוצר במדה / משקל / מנין פחות מהמוזמן והמוכר יכול להשלים - המקח קיים), מההיא דאתמר בביצה (דף ז ע"א) גבי ביעי דפחיא למאן.. למאי נפקא מינה למיתבי ליה דביני ביני. והא ודאי כיון דאמר דפחיא וחשיבו טפי משום דצריבן לא גרעי מדבר שבמשקל (ר"ל: חיסרון באיכות אינו פחות חמור מאשר חיסרון בכמות, כיון שא"א להשלימו), ואפילו הכי באהדורי דביני ביני סגי, משום דהוה ליה כפירות שיכול להחזיר ביצה אחת להשלים מה שביניהם. וגם זו ראייה".

מבואר בדבריו, שכאשר קיים חיסרון מועט, באיכות או בכמות, אינו מבטל את המקח, אלא אפשר להשלימו בדבר אחר. לדוגמא הביא הרמב"ן, שכאשר קיים

חיסרון בכמות הפירות ניתן להשלים ע"י ביצה.²⁶²

ריטב"א הרא"ה והר"ן - המקח בטל

הריטב"א (מובא בשטמ"ק ביצה שם) כתב:

"משום דצריבן, כלומר, שהן מבושלות יותר ושוקלין יותר, אבל מכל מקום טובים ובריאות הן לגוף כאלו (דהיינו, כמו ביצי חיה). דאי לא - אפילו בעי להו לאכילה מקח טעות הוא".

מבואר בדבריו, שהקונה קיבל ביצים שאינם מבושלות ואינם שוקלות כפי הביצים שהזמין, אבל אין בין אלו לאלו שינוי איכותי, ולכן אם היה מעוניין באכילה, היה המקח קיים. אבל אם איכות ביצי שחוטה היתה נופלת מאיכותם של ביצי חיה, בכל מקרה היה המקח בטל.

כמו כן עולה מדברי הרא"ה (מובא בפירושו הר"ן על הרי"ף, קידושין דף יז ע"ב בדפי הרי"ף). הרא"ה גרס בסוגיית בעי דפחיא: "אותבינהו ולא איפרוח", דהיינו, הקונה הניח את הביצים תחת התרנגולת ע"מ שתדגור עליהם ויצאו אפרוחים, אך לשוא. וזה לשונו:

"ומשום הכי סגי באהדורי ביני ביני, משום דאי איתא דלאכילה הוה בעי להו, ואי אפשר להחזירן דהא אפסדינהו, אין לו למוכר להחזיר לו כל המעות, דלוקח לא הוה ליה לאותבינהו. וכיון דאפסדינהו חייב. ומיהו, ביני ביני משלם, אבל ודאי הוא הדין דאי איתנהו לביעי דבטל מקח".

מבואר בדברי הרא"ה, שבדרך כלל במקרה כגון זה, שהקונה לא קיבל את אשר הזמין, אפילו אם החיסרון הוא מועט, רשאי הקונה לבטל את המקח לגמרי ולבקש החזר כספי. הסיבה שכאן לא התבטל המקח אלא הוחזר לקונה ההפרש בלבד, היא מכיון שהקונה גרם הפסד לביצים כאשר הושיבם תחת תרנגולת. לכן לא נדרש מהמוכר להחזיר לו את כל המעות, אלא רק ההפרש שיש בין ביצי שחוטה לביצי חיה. אבל ודאי שאלולא היה הקונה מפסידם אלא היה מחזירם במצב שקבלם, אזי היה המוכר מחוייב להחזיר לו את כל כספו.

נמצאנו למדים, שלשיטת הרא"ה גם כאשר קיים חיסרון מועט באיכות, רשאי הקונה לבטל את המקח, שלא כשיטת רש"י והרמב"ן.

הר"ן (שם) הסכים עם שיטת הרא"ה, והוסיף:

"..שאע"פ שאמרו שכל שיכול להשלים משלים, הני מילי במדה שחסרה,

262. דברי הרמב"ן הובאו להלכה בשו"ת הריב"ש סימן רי"ד.

שכיון שהשלים הרי יש ללוקח כל מה שמתכוון לקנות, אבל מי שהתכוון לקנות דבר חשוב מעט, שנאמר שיהא בידו של מוכר להשלים, משלים לו בהרבה מן הגרוע או בדמים ? אינה תורה, ומשנה שלימה שנינו (ב"ב דף פג ע"ב) "יפות ונמצאו רעות, לוקח יכול לחזור בו". ובדאי אפילו רצה מוכר ליתן לו כפלים מן הרעות לא כל הימנו...."

מבואר בדבריו שנידון זה שווה ל"יפות ונמצאו רעות", ולכן לא מועיל כלל פיצוי כספי לקיים את המקח.²⁶³

ב. שיטות הפוסקים

נחלקו הפוסקים במחלוקת הראשונים דלעיל.

א. תרומת הדשן והרמ"א - המקח קיים

בספר תרומת הדשן (שאלה שכ"ב) מובא :

"ראובן אמר לשמעון, יש לך למכור בשר צאן מאיל מסורס, ואמר לו 'הן', ומכר לו הבשר ונמצא מאיל שאינו מסורס, דריחו נודף ואינו טוב למאכל כמסורס, ורצה ראובן לגמרי לחזור במקח, כי אמר דמקח טעות הוא. ושמעון אומר, לא תחזור לגמרי במקח, כי (ר"ל: אם) אינו שווה הבשר (של איל שאינו מסורס) כמסורס, תן בו כשוויו. הדין עם מי.

תשובה: יראה דהדין עם שמעון (המוכר). דהיינו שאין המקח בטל אלא ישולם לו סכום נמוך, כפי שווי איל שאינו מסורס), ויש להביא ראיה ...

מן התלמוד לזה. דבפ"ק דביצה גרסינן 'ההוא דאמר ביעי דפחיא למאן..', ופרש"י 'למיתבי ליה דביני ביני. אי בעי לאכילה אין כאן מקח טעות דהא בני אכילה נינהו אלא שאלו יפים מהן ויחזור לו כפי מעלתן..', הא קמן דכל היכא דלאכילה קבעי לוקח, אע"ג דקאמר בפירוש למוכר, להאי מילתא קבעינא, אי יהיב להו מוכר מלתא אחריתי מאותו המין, דלא שוה לאכילה כי האיך דקבעי, אין המקח טעות לגמרי בשביל כך, אלא יהיב לה דביני ביני,

263. הנראה בהסבר המחלוקת, וכפי שיש גם ללמוד מדברי המפרשים דלקמן, שנידון זה תלוי בשאלה, כיצד להתייחס למקרה בו הגדיר הקונה את האיכות המתבקשת וקיבל איכות הפחותה במעט, כאשר בדרך כלל לא מקובל להקפיד על כך. לשיטת רש"י והרמב"ן, כיון שאין מקובל להקפיד על כך, הרי זה נחשב ל"יפות ונמצאו יפות", ולכן המקח קיים. לעומת זאת, לשיטת הריטב"א והר"ן, כיון שבמצאות אין המוצר שקיבל הולם את ההגדרה שנמסרה ע"י הקונה, הרי זה נחשב ל"יפות ונמצאו רעות", ורשאי הקונה לבטל את המקח.

וכפי מעלתו יחזיר לו.

אמנם, אם ידוע דראובן כל כך איסטניס, דלא קאכיל כלל בשר איל שאינו מסורס, מצינו למימר דמקח טעות לגמרי הוא, דהא לא שווי ליה כלום לאכילה. ואע"ג דלרוב העולם שוה לאכילה, בתר דידיה אזלין. וכה"ג אמרין פ' לא יחפור (ב"ב דף כג ע"א) דאמר ר' יוסף, כיון דאנינא דעתי, כקטורא ובית הכסא הוא דמי".

העולה מדבריו:

א. כאשר הקונה קיבל מוצר באיכות פחותה במעט ממה שביקש, אין המקח בטל.
ב. כאשר ידוע שהקונה אינו מסוגל להשתמש במוצר בעל האיכות הגרועה, רשאי לבטל את המקח, למרות שרוב העולם יכולים להשתמש בו.²⁶⁴

הרמ"א (חו"מ סי' רל"ג ס"א) הביא את דברי תרוה"ד להלכה, וזה לשונו:

"מכר לו בשר בחזקה שהוא מין איל מסורס ונמצא שאינו מסורס, המקח קיים ומחזיר לו אונאתו, אלא אם כן ידוע²⁶⁵ שהלוקח איסטניס שאינו אוכל כלל בשר איל שאינו מסורס, והוא הדין בכל כיוצא בזה".

יש ללמוד מדברי תרוה"ד והרמ"א:

א. הגדרת איכות מדוייקת

במוצרים אשר ניתן להגדיר את איכותם במדוייק, כגון מוצרים אלקטרוניים אשר איכותם נקבעת לפי שנת הייצור, או מוצרי מזון שתאריך איכסונם קובע לגבי איכותם, אם סכמו הצדדים על איכות מסויימת ואח"כ קיבל הקונה מוצר בעל איכות פחותה, רשאי הקונה לבטל את המקח, כיון שבכה"ג לא ניתן להרחיב את ההגדרה המדוייקת שניתנה לאיכות המוצר כפי שהתבאר לעיל בתחילת הפרק, ולכן זה דומה ל"יפות ונמצאו רעות".

ב. קונה המקפיד

כאשר ידוע שהקונה מקפיד אף על איכות הפחותה במעט ממה שהזמין, רשאי לבטל

264. אם המשכיר לא ידע על זאת - עיין לקמן פרק כא - "מחלוקת בפרשנות דברי הקונה".
265. נראה לדייק מהמילה "ידוע", שאע"פ שאין המוכר יודע, מ"מ אם הדבר ידוע בקרב הציבור הנמצא באותו אזור, רשאי הקונה לבטל את המקח.

יש לציין שבספר "דרכי משה" השלם, גרס - "אלא אם כן יודע", משמע שאפשרות ביטול המקח ע"י הקונה היא דווקא במקרה בו המוכר ידע על הקפדתו, אולם אם המוכר עצמו לא ידע, אע"פ שהדבר ידוע, אין הקונה רשאי לבטל את המקח.

את המקח, אע"פ שאין שאר בני אדם רגילים להקפיד על כך.

ב. הב"ח והמהרש"ל - המקח בטל

הב"ח (חו"מ סי' של"ג) הביא את דברי תרוה"ד דלעיל, ותמה עליו:

"ודבר תימא פסק, דאין לך מום גדול מזה. ותו, דהיאך מאכילין לאדם בעל כרחו דבר שאינו מקובל על נפשו [כנראה כוונת הב"ח למקרה בו האדם אינו איסטניס, שהרי לגבי איסטניס, כבר כתב תרוה"ד שהמקח בטל]. ותו, דהלא התנה עמו בפירוש שיהא מאיל מסורס, וכשאינו מסורס אינו חפץ לקנותו,

ודמי לחטים יפות ונמצאו רעות, דהלוקח יכול לחזור בו, דאין טעם היפות כטעם הרעות, ואפילו היה טעמן שווה, אין דעתו ניחא אלא ביפות, וכן מי שאמר לחבירו למכור לו חבית דגים מלוחים גדולים ונמצאו קטנים, אפילו אין ההונאה אלא בפחות משתות, בטל המקח לגבי לוקח, דהו ליה שינוי מחפץ לחפץ.

והראיה שהביא בתרוה"ד מפ"ק דביצה.. אינה ראייה כלל, לפי מקצת נוסחאות.. כמ"ש הרא"ה והסכים עמו הר"ן בפרק האיש מקדש (הובא לעיל), וכתב, שאף לאותן שאין גורסים לשם 'אותבינהו ולא איפרוח', על כרחך צריך לפרש כן, מפני שלא יעלה כלל על הדעת לומר במי שדעתו לקנות דבר חשוב, שיהא בידו של מוכר להשלים לו בהרבה מן הגרוע אן בדמים, וכן עיקר הלכה למעשה".

מבואר בדברי הב"ח, שאין חילוק דיני בין חיסרון איכותי מרובה או מועט, אלא בכל מקרה בו לא קיבל הקונה את אשר הזמין, ויתרה מזאת, אפילו אם לא קיים הפרש איכותי בין המוצרים, רשאי לבטל את המקח ואי אפשר למנוע ממנו אפשרות זו ע"י פיצוי כלשהו.

יש ללמוד מטענת הב"ח: "דהלא התנה עמו בפירוש שיהא מאיל מסורס, וכשאינו מסורס אינו חפץ לקנותו", שאין חילוק בדין זה בין מוצרי מזון לבין מוצרים אחרים, כיון שסוף סוף קיבל מוצר שאינו חפץ בו.²⁶⁶

המהרש"ל בספרו ים של שלמה (ביצה פרק ראשון סי' כ'), תמה על שיטת רש"י,

266. בדברי תרוה"ד והרמ"א דלעיל התבאר, שהדבר הקובע אם ניתן לקיים את המקח ע"י השלמה, הוא יכולת הקונה להשתמש במוצר שקיבל כאשר אינו באיכות שדרש: אם אינו יכול להשתמש בו, המקח בטל, ואם יכול להשתמש בו, המקח קיים ויפצהו המוכר. לפ"ז הוסרה טענת הב"ח על תרוה"ד, שאין לך מום גדול מזה, וכן הטענה שא"א להאכיל לאדם דבר שאינו חפץ, שהרי בכה"ג אמנם המקח בטל, אלא כאן מדובר שהקונה יכול לאכול את בשר האיל שאינו מסורס.

מהמשנה במסכת ב"ב (דף פג ע"ב, הובאה לעיל פרק יז) "יפות ונמצאו רעות - חוזר". דהיינו כאשר קיים חיסרון במקח, אין המוכר יכול לפצות את הקונה, אלא המקח בטל.

מחמת קושיה זו דחה המהרש"ל את שיטת רש"י.²⁶⁷

המהרש"ל למד מציטוט הגמ' המובא ברי"ף וברא"ש (כפי שהובא לעיל בדברי הרא"ה), שיש לגרוס בסוגיית הגמ': "...יהיב ליה ביעי דשחוטה ואותבינהו תחת תרנגולת ולא נולד מהם אפרוח, אתא לקמיה דר' אמי אמר ליה מקח טעות הוא והדר".

לדעת המהרש"ל, אליבא דרא"ש ורי"ף, אין גורסים את ההמשך: "פשיטא.. למיתביא ליה... ", וממילא לא התחדש כאן מש"כ רש"י האמור לעיל.

עפ"י הכריע המהרש"ל שאין מועיל פיצוי כספי לקיים את המקח כאשר קיבל הקונה איכות פחותה מכפי שהזמין.²⁶⁸

סכום שיטות הראשונים והפוסקים

כאשר קיים חיסרון מועט באיכות המזון (מכר איל בחזקת שהוא מסורס ונמצא שאינו מסורס):

- אם ידוע שהקונה מקפיד על כך, רשאי לבטל את המקח אע"פ שאר בני אדם אינם רגילים להקפיד.
- אם אין הקונה ידוע כמי שמקפיד על כך ביותר:

יש אומרים שהמקח קיים, והמוכר יפצה את הקונה. (רש"י ורמב"ן, וכ"פ הריב"ש ותרומה"ד והרמ"א).

יש אומרים שהמקח בטל ואין מועיל פיצוי כל שהוא. (הר"ן, הב"ח, ורש"ל)

---

267. עיין בהגהות קרבן נתנאל (ביצה פ"ק, רא"ש אות ט', סק"א) שכתב בהקשר לקושיית המהרש"ל דלעיל: "...וקמ"ל דגבי ביעי דפחיא דהוי מקח טעות ושניהם יכולים לחזור בו, וכן מדוייק לשון רש"י".

דבריו צריכים עיון: א. כיצד למד כך מלשון רש"י. ב. עולה מדבריו שכאשר מכר ביעי דשחוטה במקום ביעי דפחיא, שניהם יכולים לחזור בהם, דהיינו שינוי זה נחשב כמו "יין ונמצא חומץ". דבר זה הוא חידוש כנגד כל המפרשים המובאים לעיל, שלכל היותר החשיבו שינוי זה ל"יפות ונמצאו רעות".

268. לגבי טענת הר"ן הב"ח והרש"ל, עיין בבאורי האחרונים, לקמן סעיף ג.

ג. מסקנות האחרונים

האחרונים דנו בנוגע להכרעת ההלכה במחלוקת דלעיל.

א. נתיבות המשפט ושער משפט - ספק

הנתיחה"מ (סי' רל"ג במשה"כ אות ד'): כתב: "עיין באורים, דדין זה הוא ספיקא דדינא".

ובבאורים (שם אות ג') באר:

"ולכאורה היה נראה דהעיקר כדברי הב"ח, דהר"ן פרק האיש מקדש גבי אחין שחלקו סתר זה, עיין שם, ובודאי נשמט מתרומת הדשן דברי הר"ן, ונראה הוי ספיקא דדינא. ולשיטת הרמ"א הוא הדין כל דבר שנראה לבית דין שאין קפידא כל כך".

מבואר בזה, שדעת נתיחה"מ נוטה לשיטת הב"ח, שבכל מקרה רשאי הקונה לבטל את המקח, אבל למרות זאת נשאר במסקנתו ללא הכרעה.

כך גם העלה בספר **שער משפט** (סי' רל"ג ס"א).

נימוקו: מדברי רש"י וסמ"ג וסמ"ק משמע כתרוה"ד,

"והרי הרב (רמ"א) בסי' רל"ב ראתה עינו של משה דברי הר"ן דפי' האיש מקדש, ואפי"ה פסק כתה"ד, (וכיון) דפלוגתא דרבוותא היא והמוציא מחבירו עליו הראיה".

ב. המחנה אפרים - המקח קיים

המחנ"א (דיני אונאה סי' ו'), דן במקרים בהם המוכר הציע לקונה את הסחורה לפרטיה, וכתב שיש מקרים בהם למרות שלא קיבל הקונה את אשר הוצע לו, אעפ"כ המקח קיים, כגון במקרה שאפשר להשלים את החסר. (עיין לעיל נידון זה). בהקשר לכך הוסיף המחנ"א:

"וכן מוכח מההיא דפרק קמא דיום טוב (ביצה), דההוא דאמר ביעי דפחיא למאן... אלמא כל היכא דליכא קפידא גמורה סגי בהשלמה".

מבואר בדבריו שבאופן בו לא קיימת הקפדה גמורה מצד הקונה המקח קיים והמוכר ישלים.

וכיו"ב כתב הגרצ"פ פרנק, **בשו"ת הר צבי** (או"ח ח"ב סי' ל"ג אות א') ע"פ סוגייתנו:

"יש הרבה דברים שבודאי לא ניחא ליה, ומ"מ אין חסרונו (מבטל) המקח..
הרי שאע"פ דגלי אדעתיה בהדיא דקפיד על ביעי דפחיא, אין בקפידא זו כדי
לבטל המקח אם צריך להם לאכילה".

היינו, שקיימת הנחיה כללית בזה, והיא שיעור ההקפדה ובוה דנים בכל מקרה
לגופו. לכן אם נראה שלא קיימת בזה הקפדה גמורה, המקח קיים למרות מחאתו
של הקונה. פסק זה הוא בניגוד לשיטת הבי"ח והמהרש"ל דלעיל.

ג. ערוך השולחן - המקח בטל

דעת ערוה"ש (חוי"מ סי' רל"ג ס"ד) שהקונה רשאי לבטל את המקח.

נימוקו (לאחר הבאת שיטת תרוה"ד) :

"רבים חולקים (על תרוה"ד) וסבירא ליה דגם זה (איל שאינו מסורס במקום
איל מסורס), הוי כיפות ונמצאו רעות, כיון שדיבר מפורש בשר מסורס, וכן
בכל מין סחורה שדברו סחורה זו, אף שנתן לו כיוצא בה, אם הוא מעט גרוע,
יכול לחזור בו (בי"ח והגר"א ונה"מ ושה"כ ובאה"ג), וכתבו שכן יש להורות.
ויש מי שכתב דהוי ספיקא דדינא, אבל הלכה כרבים וכן מסתבר".²⁶⁹

לעומת המפרשים והפוסקים דלעיל, שדנו ופסקו באופן כללי, יש שנכנסו יותר
לפרטי המקרים ועל פי זה הכריעו, כדלקמן.

ד. חתם סופר ושו"ת בית יהודה - תלוי במהות החיסרון

החתם סופר (בחיידושו למסכת ביצה דף ז ע"א ד"ה למיתבלי) חידש, שאם החיסרון
המועט אינו מגדיר עדיין את האיכות בשם אחר מהמקובל (כגון יפות ונמצאו יפות),
למרות שהקונה הגדיר בצורה מפורטת (כגון איל מסורס) - המקח קיים, ויפצה
המוכר את הקונה בכסף ההפרש.

וכעין זה כתב בשו"ת בית יהודה (לרבי יהודה עייש, חוי"מ סי' ס"ז), שכאשר מחמת
השינוי יש גם שינוי השם (חיטים יפות-חיטים רעות) - המקח בטל. אבל כאשר אין

269. א. מש"כ ערוה"ש, שהגר"א חולק על תה"ד; לא מובא בבאור הגר"א, אלא הערתו מובאת
לגבי המשך דברי הרמ"א: "כסף צרוף ונמצא כסף סיגים". עיין לעיל (פרק יז סעיף ג) שאין
הדינים שונים.

ב. מש"כ ערוה"ש שנתייה"מ חולק על תרוה"ד; עיין לעיל (סק"א) שלמסקנה פסק דהוי
ספיקא דדינא.

למוצר שם לוואי, (כגון ביצים ובשר), כיון ששינוי האיכות אינו גורם לשינוי השם - המקח קיים.²⁷⁰

ה. הרש"ש - הפרש וטירחא מועטים

הרש"ש (בהגהות מסכת ביצה דף ז ע"א ד"ה למני"מ) יישב את שיטת רש"י מקושיית מהרש"ל (דלעיל), וז"ל:

"ולע"ד יש לומר, דצריבן פירש רש"י מבושלות כל צרכן, ויש לפרש דלכן ראויים לגמען חיים, אבל דשחוטה דלא צריבן, אינו ראוי לגמען חיים עד שיבשלם מעט ואז יהיו טובים כדפחיא, ואין ביניהם אלא דמי עצים וקצת טירחא לבד".

מבואר בדבריו, שכאשר נמכר מוצר מזון שאיכותו הפחותה יכולה לבוא בקלות לידי תיקון, ישלים המוכר לקונה, ולא יבטל הקונה את המקח. משמע, שכאשר אי אפשר לבוא לידי השלמה, למרות שמדובר באיכות פחותה במעט, רשאי הקונה לבטל את המקח.

ו. מנחת פתים - מוצר שאינו עומד לסחורה

בספר מנחת פיתים (לג"ר מאיר אריק, חו"מ סי' רל"ג) דן בשאלת הרש"ל (דלעיל), וכתב:

"ואפשר דשם (יפות ונמצאו רעות) מיירי בקנאם לסחורה דהוי קפידא רבה, כי אין הלקוחות רוצים בסחורה גרועה, והכא מיירי בקונה לצרכו לאכילה. וכן דקדק בתרוה"ד שם שקנאם לאכילה. ונראה לאתי לאפוקי אם קנאם לסחורה".

מבואר בדבריו, שהקפדה קיימת כאשר מוצר המזון עומד לסחורה ולא במקרה שהקונה ייעד אותו לאכילה.

ד. איכות פחותה במעט במוצר שאינו מזון

יש לדון, האם הפוסקים הסוברים שהמקח קיים כאשר קיבל הקונה מוצר מזון באיכות הפחותה במעט מהמבוקש, יסברו שהוא הדין כאשר מדובר במוצר שאינו מזון, או שמא הדין שונה.

270. בתוך דבריו הסביר, שבחיטים ניכר ההבדל בין יפות לרעות לעין כל (לכן יש להם שם לוואי), אבל בביצים ובשר, כל עוד לא אכלום, לא יווכחו בהבדל (לכן אין להם שם לוואי).

בספר **ראש יוסף** (לבעל הפרי מגדים) על מסכת ביצה (דף ז ע"א ד"ה למיתב), דן בשאלה שהובאה בשם ב"ח ורש"ל, במה שונה הנידון בסוגיית ביעי דפחיא (אליבא דרש"י) מדין "חטים יפות ונמצאו רעות", וכתב:

"כל שאין מום בגוף המקח, אין יכול לחזור ונותן לו המותר. ומיהו יש לומר, דווקא כי הכא, דבעי לאכילה, רק שהם מוטעמים יותר, אין הקפידא כל כך, מה שאין כן בלוקח, על דרך משל בגד שהוא טוב ונתן לו הגרוע, חוזר המקח, כי אין רוצה רק טוב...".

מבואר בדבריו שבביעי דפחיא מהני פיצוי כספי, כיון שחסרון קלוש בטעם, נחשב למום שאינו בגוף המקח. יתכן שדין זה דווקא אמור במקרה בו המום החיצוני הוא בדבר מאכל, כיון שאין דרך אנשים להקפיד על כך, אבל אם אינו דבר מאכל, אפילו כאשר המום חיצוני - המקח בטל.

אמנם, יתכן שהראש יוסף יודה לדברי הרש"ש שהובאו לעיל, שכאשר ניתן להביא את החיסרון לידי השלמה בקלות, המקח קיים, ואין הכרח לסייג את דברי הרש"ש רק למוצרי מזון. כמו כן יש לציין שבדברי המפרשים דלעיל לא מצאנו חילוק זה, משמע שלשיטתם אין חילוק עקרוני בין מוצר מזון למוצר שאינו מזון, אלא הכל תלוי בהסברים ובגדרים שהובאו לעיל.

סכום

קיימות מספר שיטות באשר לקיום המקח במקרה בו קיבל הקונה מוצר באיכות הפחותה במעט מהמוזמן.

- א. י"א שאין הכרעה בדין זה הנתון במחלוקת ראשונים. (נתי"מ ושער משפט).
- ב. י"א שתלוי ברמת ההקפדה על החיסרון, אם נראה שלא קיימת הקפדה גמורה, המקח קיים. (מחנה אפרים, וכ"כ בשו"ת הר צבי)
- ג. יש שסוברים כדלעיל, שתלוי בהקפדה, ופרטו יותר, דהיינו, כאשר מדובר על מוצר מזון, המקח קיים, ואם מדובר על מוצר שאינו מזון המקח בטל, כיון שבזה קיימת הקפדה. (ראש יוסף)
- ד. וי"א שגם כאשר מדובר במוצר מזון, אם המוצר עומד לסחורה המקח בטל כיון שבזה קיימת הקפדה גדולה.
- ה. יש לציין שבשאר המפרשים לא מצאנו חילוק עקרוני בזה.
- ו. י"א שבכל מקרה בו דובר על פרט מסויים במקח שלא התקיים, המקח בטל, כיון שדובר על כך במפורש. (ערוך השלחן)
- ז. י"א שאם מחמת האיכות שנופלת במעט מהמבוקש קיים שינוי בשם המוצר, המקח בטל, אבל כל עוד שמו עליו, המקח קיים. (חתם סופר ושו"ת בית יהודה)

ח. י"א שכאשר ניתן להשלים את החיסרון בקלות (דבר זה ניתן לשיקול הדעת), המקח קיים, ואם אי אפשר להשלים את החיסרון, המקח בטל. (רש"ש)

להלכה:

נראה שיש לנקוט כשיטת הנתיבות דלעיל, שדין זה הוא ספיקא דדינא, ולכן רשאי המוחזק לטעון "קיים לי".

ה. שינוי איכותי ברמה שווה

בנידון דלעיל עסקנו במקרה בו קיבל הקונה מוצר באיכות הפחותה במעט מהמבוקש. יש לדון במקרה בו קיבל מוצר דומה בעל איכות שווה, אבל אין זה הסוג שהזמין הקונה אלא שונה במעט, כגון שמדובר בשתי סוגי משקאות, שאיכותם שווה אבל שמוטיהם שונים, ובדרך כלל אין מקובל להקפיד על השינוי, האם יוכל הקונה לבטל את המקח בטענה שלא קיבל את המוצר שביקש, או שמא מקובלת בזה טענת המוכר שלא ידע שהקונה יקפיד על כך.

לעיל בנידון של מוצר הנופל באיכותו במעט, התבאר שקיימת בזה מחלוקת הפוסקים אם המקח קיים. ברור הוא, שהפוסקים הסוברים שבמקרה ההוא המקח קיים, קל וחומר במקרה דנן, בו לא קיים הבדל איכותי. על כן הספק הוא לגבי הפוסקים שסוברים שם שהמקח בטל.

ונראה שיש ללמוד מטענות הב"ח ורש"ל שהובאו לעיל, שבנד"ד המקח קיים. טענת הב"ח ורש"ל (שפסקו לעיל שהמקח בטל), שאם האיכות פחותה הרי זה מום, ונחשב יפות ונמצאו רעות, אינה שייכת בנידונינו בו האיכות שווה. על כן מקובלת טענת המוכר שסבר שהקונה הוא מאלה שאין מקפידים על השינוי, כיון שאין שינוי באיכות. ואף אם הרוב מקפידים על השינוי, מ"מ אם קיים ציבור מסויים שאינו מקפיד, רשאי המוכר לטעון שסבר שהקונה הוא מהם, וקיי"ל "אין הולכים בממון אחר הרוב".

[אמנם אם ידוע שהקונה הוא מהמקפידים, רשאי לבטל את המקח, כפי שהתבאר ברמ"א (חו"מ רל"ג ס"א), עיין לעיל (סעיף ב בהערה), אם יש הכרח שהמוכר ידע או די בזה שהדבר ידוע בציבור].

וכן יש ללמוד מדברי ערוה"ש (שהובא לעיל): "...וכן בכל מין סחורה שדברו סחורה זו, אף שנתן לו כיוצא בה, אם הוא מעט גרוע, יכול לחזור בו (ב"ח והגר"א ונה"מ ושה"כ ובאה"ג), מדוייק מכאן, שאם אינו "מעט גרוע", אין הקונה יכול לחזור בו.

מסקנה

קונה שקיבל מוצר השונה במעט מהמוזמן ואיכותו שווה לו, ואין מקובל להקפיד על השינוי, אינו רשאי לבטל את המקח.

ו. חיסרון כמותי מועט

יש לברר, מה הדין כאשר קיים חיסרון לא משמעותי בין מספר הפריטים שהוזמנו ע"י הקונה לבין אלו שסופקו לו, ומסתבר שרוב בני האדם ימחלו על כך או יסכימו לקבל דבר חילופי, אבל לא ידרשו לבטל את המקח, האם רשאי הקונה לטעון שלגביו חיסרון זה משמעותי ולבטל את המקח.

לעיל (סעיף א) התבאר שקיימת מחלוקת במקרה של חיסרון איכותי מועט. כמו כן הובאו פוסקים שהשוו חיסרון איכותי לחיסרון כמותי. לאור זאת נראה שכללית דין זה שווה לנאמר שם, וכשם ששם קיימת בענין זה מחלוקת הפוסקים, הוא הדין כאן. בנוסף לזה יש לדון בדברי הראשונים שהתייחסו לנידון זה בפרט, כדלקמן.

א. נימוקי יוסף - המקח קיים

דברי הנמוק"י הובאו לעיל (פרק יד ח"ב סעיף א, ד):

"מכר בית בן כ' ונמצאת כ"א, או איפכא, דלית ביה אלא י"ט, ליכא קפידא כל כך לבטל מקח אלא חוזר ההונאה... דאין סברא לבטל המקח בעבור זה. וה"ה הכא [בית כור עפר אני מוכר לך וכו'], כיון דבית כור שמייה ובית כור זבין, אין סברא לבטל המקח משום דבר מועט".

מבואר בדבריו שכאשר מדובר בחיסרון לא משמעותי, שאין מקובל להקפיד עליו, הרי למרות שלא ניתן להשלימו, בכל זאת המקח קיים והקונה יקבל החזר כספי של ההפרש.

מובן מאליו הוא שכאשר הקונה קיבל יותר מהזמנתו וא"א להחזיר את העודף, לא ניתן לחייב את הקונה שישלם עבור העודף. במקרה בו המוכר יתעקש על כך, רשאי יהיה הקונה לבטל את המקח.

ב. דיון בשיטת הרמב"ם והשו"ע

יש לדון בשיטת הרמב"ם והשו"ע שפסקו: "המוכר לחבירו במדה במשקל או במנין וטעה בכל שהוא - חוזר לעולם...".

מדברי הרמב"ם: "וטעה בכל שהוא", משמע לכאורה, שאפילו בכל שהוא המקח בטל, ולא מועיל פיצוי. אבל ניתן לדחות, שהרמב"ם התכוין רק למה שכתב בהמשך

דבריו, שיוכל להשלים אפילו כאשר החיסרון מועט, לאחר זמן ממושך, ולא כדיני אונאה, שאחר זמן מסויים, אין לקבל החזר. אבל אם לא ניתן להשלים את החיסרון המועט, אולי יסבור הרמב"ם שאין המקח בטל, ויוכל להשלים בדבר אחר.

סכום

כאשר החיסרון בכמות הפריטים או בגודל וכדומה אינו משמעותי, לפי הפוסקים שהשוו חיסרון כמותי לחיסרון איכותי, דין זה נתון במחלוקת שהובאה לעיל לגבי חיסרון איכותי מועט. בנוסף לזה מבואר בדברי הנימוק"י שבנידון זה המקח קיים, ושיטת הרמב"ם והשו"ע בזה צ"ע.